

УДК 314.3:001.8

О.О. Дудіна, Ю.Ю. Габорець

Медичні аспекти народжуваності (стан дітородної діяльності)

ДУ «Український інститут стратегічних досліджень Міністерства охорони здоров'я України», м. Київ, Україна

Мета – вивчити та проаналізувати медичні аспекти народжуваності в Україні.

Матеріали та методи. Матеріалами дослідження стали дані Державної служби статистики України за період 2000–2016 рр. Використано статистичний метод і метод структурно-логічного аналізу.

Результати. Тенденція до зростання рівня народжуваності, як і тенденція до його зниження, у 2013–2016 рр. супроводжувалася позитивними змінами в репродуктивній поведінці жінок (зменшення штучних абортів у 2,8 разу з 29,13 на 1000 жінок фертильного віку у 2000 р. до 10,37 у 2012 р. і в 1,3 разу з 10,37 до 8,01 у 2016 р.) при недостатніх ресурсах для відтворення населення країни (у цілому чисельність жінок фертильного віку зменшилася з 12582,7 тис. у 2000 р. до 11105,9 тис. у 2012 р. і 10120,5 у 2016 р.) та несприятливих змін вікового профілю народжуваності в бік старших вікових груп.

Висновки. У цілому рівень народжуваності в Україні залишається низьким і компенсує смертність лише на 68% (2016 р.).

Ключові слова: народжуваність, коефіцієнт, тенденції, аборти, рівень.

Вступ

Першоосновою відтворення населення є процес народжуваності, оскільки саме він забезпечує формування-оновлення поколінь матерів. Сучасний рівень народжуваності в Україні оцінюється як український, як за історичними мірками, так і в міжнародному контексті. Уже протягом першого десятиліття незалежності (1991–2001 рр.) рівень народжуваності в Україні скоротився з 12,6 на 1000 населення у 1990 р. до 7,8 у 2000 р. Так, загальний коефіцієнт народжуваності у 90-х роках ХХ ст. знижувався щорічно в середньому на 5% у містах і на 3% у сільських поселеннях [2].

У ХХІ ст. ситуація поліпшилась, про що свідчить неухильне щорічне (в середньому на 3,1%) зростання загального коефіцієнта народжуваності. При цьому її показники залишаються одними з найнижчих на європейському просторі.

Узагальнюючим показником відтворення материнського покоління, який не залежить від структури реального населення, є сумарний коефіцієнт народжуваності. Для того, щоб покоління батьків чисельно заміщувалося поколінням дітей, треба, щоб на одну жінку припадало 2,13–2,15 дитини. Існує думка, що значення сумарного показника народжуваності 1,5 дитини на одну жінку є граничним, а рівень народжуваності, нижчий за такий, приводить у дію механізми, які здатні посилюватися та спрямовані на подальше зниження народжуваності (виникає так звана «пастка низької народжуваності») [7]. В Україні із 60-х років ХХ ст. показники сумарної народжуваності залишаються в зоні депопуляції. І кожне наступне покоління чисельно є меншим за попереднє.

Мета роботи – вивчити та проаналізувати медичні аспекти народжуваності в Україні.

Матеріали та методи

Матеріалами дослідження стали дані Державної служби статистики України за період 2000–2016 рр. При виконанні дослідження використано статистичний метод і метод структурно-логічного аналізу.

Результати дослідження та їх обговорення

У цілому за період 1990–2001 рр. чисельність новонароджених скоротилася на 43%, загальний коефіцієнт народжуваності – на 39,1%, а сумарний коефіцієнт народжуваності – на 41,6%. Лавиноподібне падіння народжуваності в перше десятиріччя незалежності України разом із наростаючою смертністю призвело до поглиблення депопуляції українського населення. Спад народжуваності був більш чітко вираженим у міських поселеннях порівняно із сільськими місцевостями.

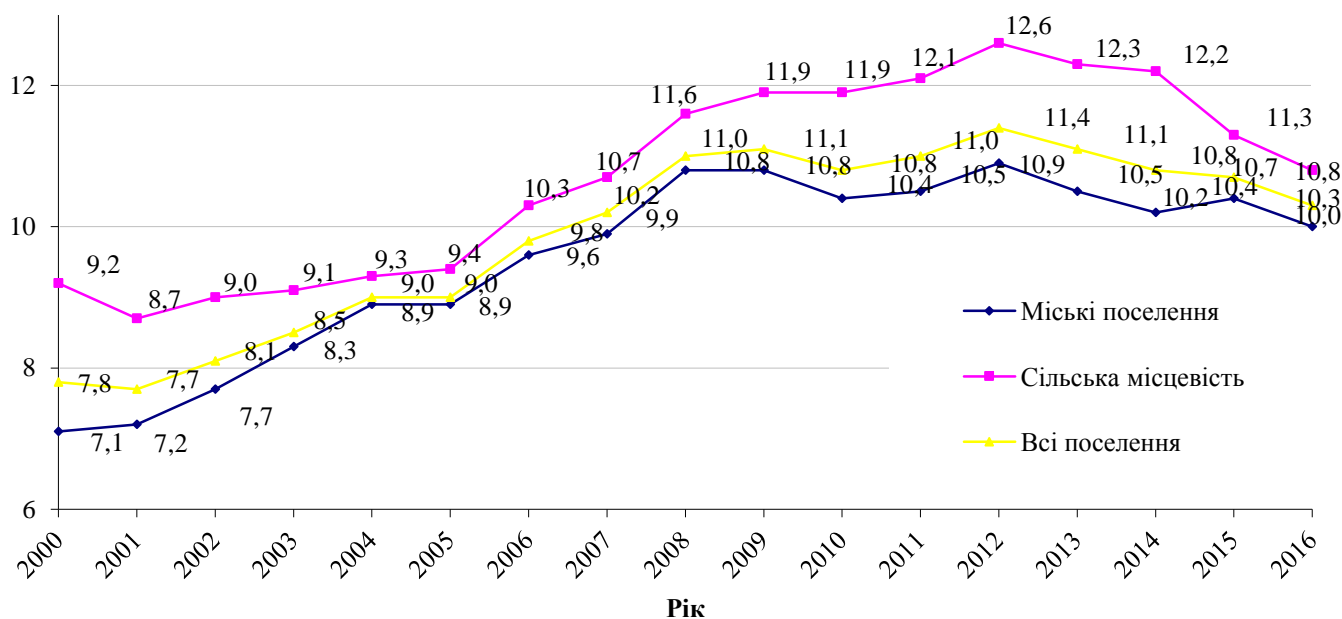
У подальшому відмічалось зростання загального коефіцієнта народжуваності з 7,8% у 2001 р. до 11,4% у 2012 р. з подальшою тенденцією до його зниження з 11,1 у 2013 р. до 10,3 у 2016 р. (у середньому на 1,5% щорічно).

Якщо у ХХ ст. традиційно коефіцієнт народжуваності в містах був вищим, ніж у селах, то з 1991 р. це співвідношення змінилося на користь сільських місцевостей. Різниця між рівнями цього показника і в сільських місцевостях, і в міських поселеннях зменшувалася, оскільки середньорічний приріст народжуваності в міських поселеннях був вищим, ніж у сільській місцевості (2,6% і 1,1% відповідно), (рис. 1).

Зростання рівня народжуваності в Україні у 2001–2012 рр. та тенденція до зниження її у 2013–2016 рр. відбулися на тлі недостатніх для забезпечення відтворення населення країни ресурсів. У цілому чисельність жінок фертильного віку становила у 2000 р.

12 582,7 тис., у т.ч. в міських поселеннях – 9 079,2 тис., у сільських місцевостях – 3 503,4 тис., а у 2016 р. – відповідно 10 120,5 тис., 7 159,0 тис. і 2 961,5 тис. Більш інтенсивними темпами скорочувалася чисельність жінок фертильного віку в міських поселеннях (на 21,15%), ніж у сільських місцевостях (на 15,5%). При цьому доля жінок фертильного віку в структурі всього жіночого населення становила 48,14% у 2000 р. (51,8% у міських поселеннях і 40,7% у сільських місцевостях) із подальшим зниженням до 44,45% у цілому по Україні і до 45,24% у міських

поселеннях та збільшенням до 42,64% у сільських місцевостях у 2016 р. Слід відмітити різноспрямований характер частоти жінок фертильного віку в структурі всього жіночого населення – тенденцію до збільшення в цілому по Україні і в міських поселеннях у 2001–2005 рр. з подальшою тенденцією до зменшення, а також тенденцію до збільшення цього показника в сільських місцевостях до 43,72 у 2008 р. з подальшою тенденцією до зменшення до 41,69 у 2014 р. і тенденцією до збільшення до 42,64 у 2016 р. (табл. 1).

Примітка: за винятком тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополь, а також частини зони АТО; джерело: Державна служба статистики України.

Рис. 1. Характеристика загальної народжуваності в Україні за типами поселень, 2000–2016 рр., на 1000 населення

Таблиця 1
Динаміка чисельності жінок фертильного віку в Україні у 2000–2016 рр. за типами поселень, абс., % до загальної чисельності жіночого населення

Рік	Усього		У міських поселеннях		У сільських місцевостях	
	абс.	%**	абс.	%**	абс.	%**
2000	12 582 673	48,14	9 079 237	51,80	3 503 436	40,70
2001	12 542 987	48,38	9 034 107	51,95	3 508 880	41,09
2002	12 516 737	48,68	9 002 293	52,06	3 514 444	41,73
2003	12 488 947	48,49	8 970 919	52,12	3 518 028	42,35
2004	12 414 771	48,98	8 913 319	51,96	3 501 452	42,74
2005	12 342 731	49,03	8 859 994	51,81	3 482 737	43,15
2006	12 238 397	48,89	8 774 321	51,43	3 464 076	43,46
2007	12 114 772	48,66	8 674 707	50,98	3 440 065	43,66
2008	11 960 858	48,27	8 552 505	50,36	3 408 353	43,72
2009	11 796 157	47,81	8 420 513	49,67	3 375 644	43,70
2010	11 612 547	47,27	8 270 838	48,92	3 341 709	43,64

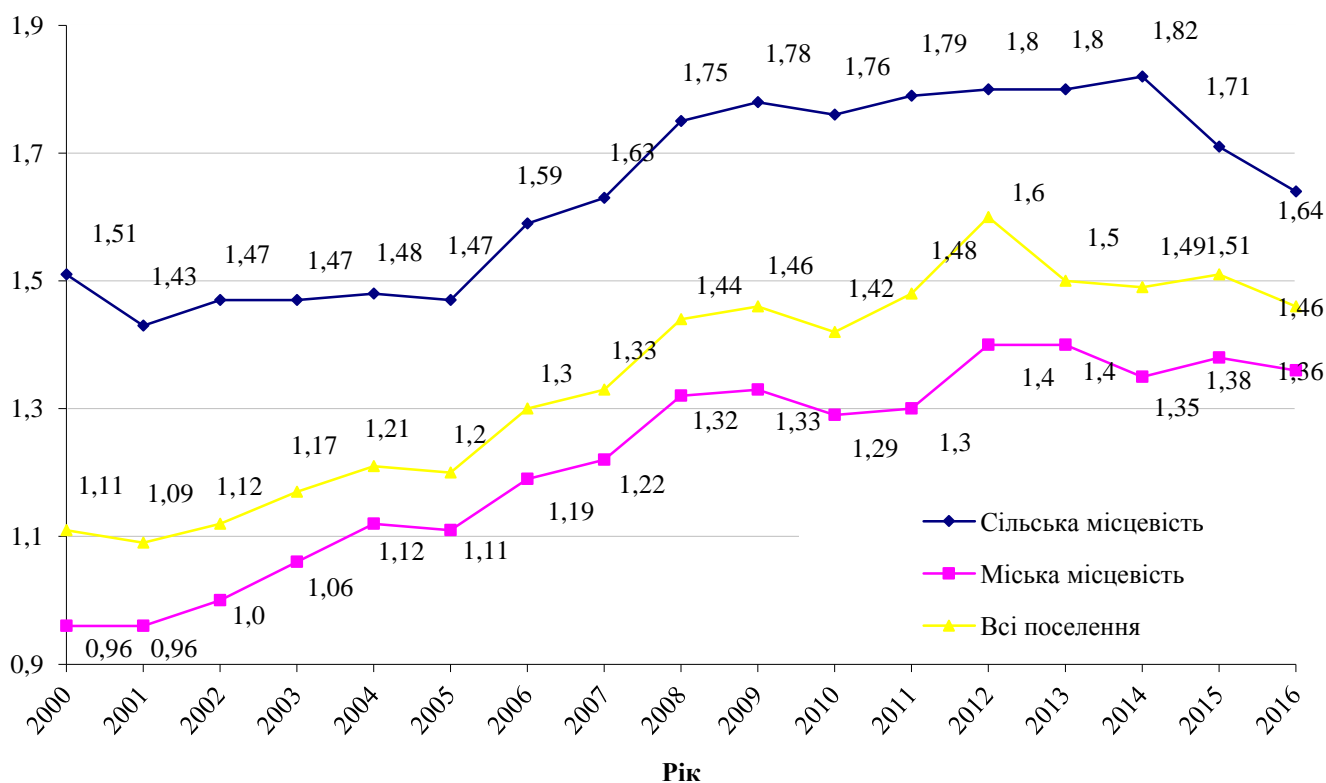
Продовження таблиці 1

2011	11 438 785	46,73	8 131 525	48,18	3 307 260	43,52
2012	11 273 916	46,19	8 003 723	47,46	3 270 193	43,33
2013	11 105 927	45,65	7 873 751	46,77	3 232 176	43,15
2014*	10 394 904	45,25	7 373 411	46,28	2 935 386	41,69
2015*	10 260 831	44,86	7 267 224	45,76	2 993 607	42,82
2016*	10 120 498	44,45	7 159 039	45,24	2 961 459	42,64

Примітки: * – за винятком тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополь, а також частини зони АТО; джерело: Державна служба статистики України; ** – власні розрахунки авторів.

Аналіз народжуваності в Україні залежно від кількості жінок фертильного віку засвідчив, що сумарний коефіцієнт народжуваності (середнє число дітей, народжених жінкою за своє життя) збільшувався до 2012 р. дещо меншою мірою (на 44,4% порівняно з 2000 р.), ніж загальний коефіцієнт народжуваності (число тих, що народилися на 1000 населення) – на 46,1% за ті ж роки. Сумарний коефіцієнт народжуваності збільшувався

з 1,12 у 2000 р. до 1,6 у 2012 р. з подальшим зменшенням показника до 1,46 у 2016 р. Ці тенденції сумарного коефіцієнта народжуваності характерні і для сільських місцевостей (1,51, 1,8 і 1,64), тоді як у міських поселеннях відмічалася тенденція до зростання з 0,96 у 2000 р. до 1,4 у 2012 р. з подальшими незначними коливаннями – 1,35 у 2014 р. і 1,36 у 2016 р. (рис. 2).

Примітка: * – за винятком тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополь, а також частини зони АТО; джерело: Державна служба статистики України.

Рис. 2. Динаміка сумарного коефіцієнта народжуваності в Україні за типами поселень, 2000–2016 рр.

Загально визнано, що динаміка спеціального коефіцієнта народжуваності, який за період 2000–2016 рр. збільшився з 30,6‰ до 42,7‰ (або на 39,5%), визначається змінами як за віковими показниками народжуваності, так і за віковою структурою жінок. Одночасно з негативною динамікою вікової структури жінок протягом XXI ст. відбувалися нерівномірні зміни

вікових коефіцієнтів народжуваності. У 2016 р. в Україні підвищення за віковими коефіцієнтами було характерне для всіх п'ятирічних вікових груп жінок, за винятком груп 15–19 років та 20–24-річних, в яких інтенсивність дітнародження зменшилася з 30,6 і 94,2 на 1000 жінок відповідного віку у 2000 р. до 25,3 і 87,8 у 2016 р. відповідно. Чим старшими були жінки репродуктивного

віку, тим вищим був темп приросту за віковими коефіцієнтами народжуваності для відповідних груп. Група жінок віком 35–39 років заслуговує на особливу увагу, оскільки саме в них коефіцієнти народжуваності зростали найвищими темпами. Рівень народжуваності в цій віковій групі у 2016 р. порівняно з 2000 р. збільшився у 3,1 разу, що в 1,4 разу перевищувало аналогічний приріст у жінок віком 30–34 роки і у 2 рази – для жінок

віком 25–29 років. Найбільший приріст показників народжуваності спостерігався у 2012 р., коли коефіцієнт народжуваності в жінок віком 25–29 років порівняно з 2000 р. збільшився на 62,2%, у 30–34-річних – на 31,7%, у 35–39-річних – у 3 рази, у 40–44-річних – у 2,6 разу, у 45–49-річних – у 4 рази. При цьому протягом останніх років зрушення вікового профілю народжуваності відбулися у бік старших вікових груп (табл. 2).

Таблиця 2

Динаміка коефіцієнтів народжуваності за віком матері, Україна, 2000–2016 рр., на 1000 жінок відповідного віку

Рік	Вік, років							
	15–49	15–19	20–24	25–29	30–34	35–39	40–44	45–49
2000	30,6	32,1	94,9	57,7	26,5	8,7	1,9	0,1
2001	29,8	29,2	89,9	57,4	27,5	8,9	1,9	0,1
2002	31,2	29,2	91,3	62,7	30,2	9,8	1,9	0,1
2003	32,7	29,0	92,3	67,1	33,0	10,9	2,0	0,1
2004	34,3	29,6	93,4	70,6	35,4	12,2	2,2	0,1
2005	34,4	28,6	88,8	71,7	37,7	13,3	2,3	0,1
2006	37,5	29,5	92,2	79,4	42,7	15,5	2,5	0,1
2007	38,8	30,3	92,2	81,3	45,4	16,8	2,9	0,1
2008	42,4	32,0	97,5	87,8	51,1	19,7	3,3	0,2
2009	43,1	31,2	94,8	89,0	54,1	21,5	3,8	0,2
2010	42,5	28,8	90,1	87,9	55,1	22,3	4,2	0,2
2011	43,6	28,1	89,9	89,2	58,0	24,6	4,6	0,2
2012	45,9	28,7	93,6	93,6	61,4	26,4	5,0	0,3
2013	45,0	27,2	91,0	91,5	61,2	27,2	5,2	0,3
2014*	44,5	27,0	89,9	91,3	60,6	27,6	5,5	0,4
2015*	44,2	27,3	92,3	91,8	58,8	27,3	5,6	0,4
2016	42,7	25,3	87,8	90,1	58,7	27,3	5,8	0,5
2015 р. у % до 2000 р.	139,5	78,8	92,5	156,1	221,5	313,7	305,2	500,0

Примітка: * – за винятком тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополь, а також частини зони АТО; джерело: Державна служба статистики України.

За результатами демографічного обстеження дітородних орієнтацій у країнах Євросоюзу, середнім ідеальним віком для народження дитини, на думку жінок, є 25 років, а верхньою межею для материнства жінки віком 25–39 років. Імовірно, (а на це вказують особливості за віковою народжуваністю в Україні) на такому ж рівні знаходяться вікові орієнтири народжуваності для українських жінок. Так чи інакше, тривале відкладання народження дитини в жінок старшого дітородного віку може спричинити ситуацію, коли задоволення їх потреби в дітях врешті-решт стане неможливим.

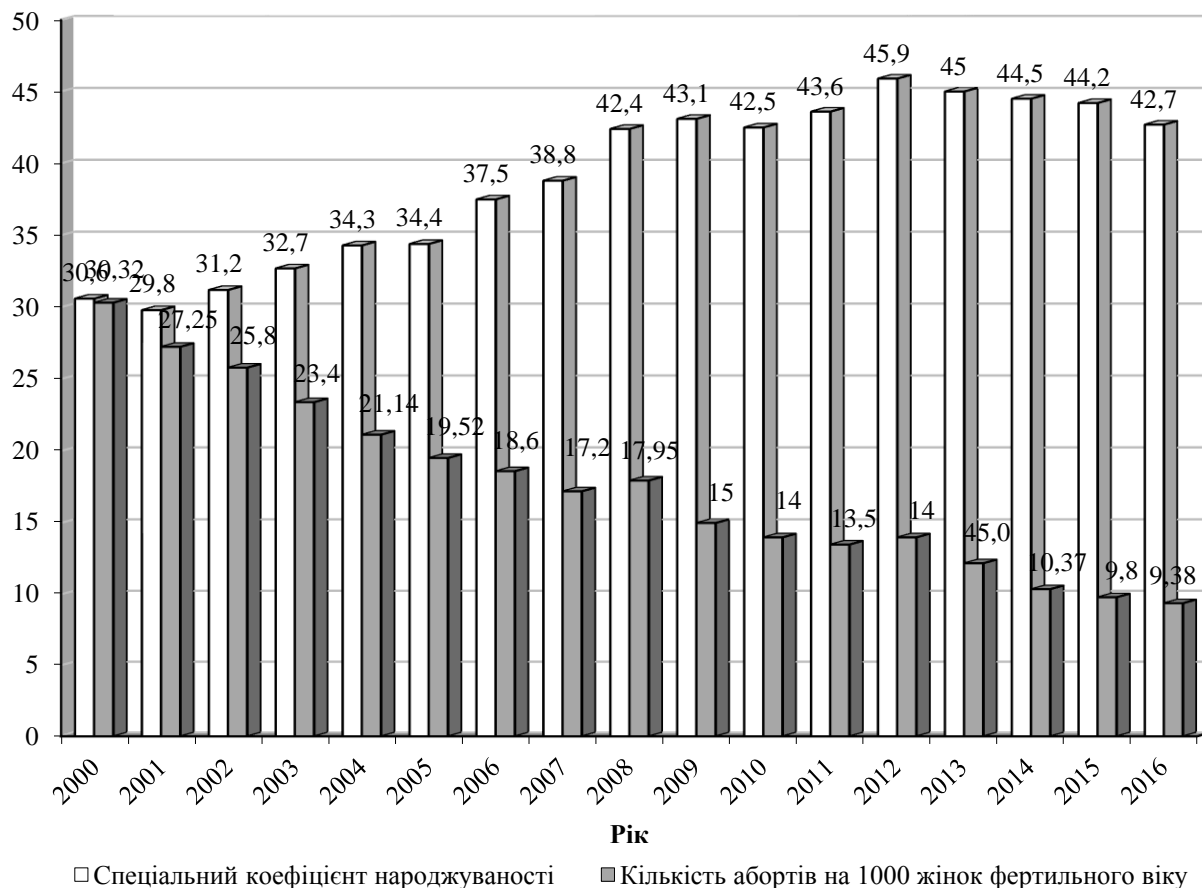
Відомо, що завданням охорони здоров'я є забезпечення медичних складових демографічних показників [5]. На реалізацію жінок дітородної функції впливає стан здоров'я, передусім репродуктивного. Серед співвідносної дії факторів, які знижують рівень репродуктивного здоров'я і фертильність жінок, вагоме значення мають аборти. Саме аборти негативно

впливають на фертильність жінки, перебіг наступних вагітностей та пологів. Відомо, що аборт має як безпосередні негативні наслідки для народжуваності (тобто втрачено потенційне життя плоду, який не народився, можливі випадки втрати життя жінки, яка в майбутньому могла б народити), так і опосередковані – наступні невиношування вагітності або навіть безпліддя. Аборт небезпечний і для здоров'я жінки, навіть якщо він виконаний у найсучасніших медичних закладах.

Виконання заходів міжнародних і державних програм, переорієнтація закладів акушерсько-гінекологічної служби на всесвітньо визнані технології з доведеною ефективністю сприяли суттєвому зниженню сумарної кількості абортів в Україні з 32,1 на 1000 жінок фертильного віку у 2000 р. до 9,38 у 2016 р., або у 3,4 разу. Проте аборт все ще залишається одним із методів регулювання народжуваності і за його наслідками вважається основним чинником розладу репродуктивного

здоров'я. Динаміка результатів усіх вагітностей українських жінок протягом останніх десятиріч характеризується стійкою сприятливою тенденцією – зниженням питомої ваги абортів у структурі вагітностей з 32,09% у 2000 р. до 20,63% у 2016 р. [1, 4, 6].

У світі співвідношення абортів до живонароджених становить 1 : 7, в Україні лише з 2001 р. частота живонароджених на 1000 жінок фертильного віку почала перевищувати частоту абортів, і у 2016 р. співвідношення абортів до живонароджених склало 1 : 4,6 (рис. 3).

Примітка: * – за винятком тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополь, а також частини зони АТО; джерело: ДУ «Центр медичної статистики МОЗ України».

Рис. 3. Зіставлення числа дітей, що народилися живими, і кількості абортів, Україна, у динаміці 2000–2016 рр., на 1000 жінок 15–49 років

Слід зауважити, що більшість розвинутих країн сучасного світу вже тривалий час перебувають у стані звуженого режиму відтворення, ознаками якого є доволі довша тривалість життя, низький або надзвичайно низький рівень народжуваності і, відповідно, нульовий чи від'ємний приріст чисельності населення. Небезпечність демографічних змін в Україні полягає в тому, що за період її існування як суверенної держави від'ємний природний приріст (убуток) населення набув сталого затяжного характеру – -7,5 на 1000 осіб наявного населення у 2000 р. з подальшою тенденцією до зменшення щороку до -3,1 у 2012 р. і зростанням до -4,4 у 2016 р. [3].

У цілому рівень народжуваності в Україні залишається низьким і компенсує смертність лише на 68% (станом на 2016 р.).

Наявна несприятлива демографічна ситуація, яка характеризується природним спадом, визначає особливу

соціальну і політичну значущість проблеми підвищення рівня народжуваності і зниження репродуктивних втрат. Ця проблема особливо актуальна сьогодні у зв'язку з майбутнім зниженням народжуваності через скорочення чисельності жінок фертильного віку. І в цих умовах збереження кожного життя і кожної бажаної вагітності є основним завданням соціальної політики та репродуктивної медицини.

Висновки

Тенденція до зростання рівня народжуваності, як і тенденція до його зниження, у 2013–2016 рр. супроводжувалася позитивною тенденцією репродуктивної поведінки жінок (зменшення штучних абортів у 2,8 рази з 29,13 на 1000 жінок фертильного віку у 2000 р. до 10,37 у 2012 р. і у 1,3 рази з 10,37 до 8,01 у 2016 р.)

при недостатніх для забезпечення відтворення населення країни ресурсах – у цілому чисельність жінок фертильного віку зменшилася з 12 582,7 тис. у 2000 р. до 11 105,9 тис. у 2012 р. і 10 120,5 у 2016 р. та несприятливих змін вікового профілю народжуваності в бік старших вікових груп.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з вивченням регіональних особливостей стану дитородної діяльності в Україні.

Література

1. *Аналіз репродуктивного здоров'я населення України* / О. О. Дудіна, Р. О. Моїсеєнко, Н. Г. Гойда [та ін.] // Щорічна доповідь про стан здоров'я населення України та санітарно-епідеміологічну ситуацію. 2009 рік / за ред. З. М. Митника. – Київ, 2010. – С. 63–78.
2. *Демографічна криза в Україні. Проблеми, витоки, складові напрями протидії* / за ред. В. Стешенко ; НАН України, Інститут економіки. – Київ, 2001. – 560 с.
3. *Державна служба статистики України* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/oper_new.html. – Назва з екрана.
4. *Дудіна О. О.* Стан репродуктивного здоров'я / О. О. Дудіна, Т. К. Іркіна // Щорічна доповідь про стан здоров'я населення та результати діяльності системи охорони здоров'я України. 2000 рік / за ред. В. Ф. Москаленка [та ін.]. – Київ, 2001. – С. 94–102.
5. *Репродуктивное здоровье женщин после хирургического лечения гинекологических заболеваний: монография* / В. Е. Радзинский, А. О. Духин, Л. М. Каппушева [и др.] ; под ред. В. Е. Радзинского, А. О. Духина. – Москва : Издательство Рос. университета дружбы народов, 2004. – 173 с.
6. *Щорічна доповідь про стан здоров'я населення України та санітарно-епідеміологічну ситуацію. 2005 рік* / за ред. В. Ф. Москаленка [та ін.]. – Київ, 2006. – 280 с.
7. *Lutz W. Policies Addressing the Tempo Effect in Low-Fertility Countries* / W. Lutz, V. Skirbekk // *Population and Development Review*. – 2005. – № 31 (4). – С. 699–720.

Дата надходження рукопису до редакції: 17.10.2017 р.

Медицинские аспекты рождаемости (состояние детородной деятельности)

Е.А. Дудина, Ю.Ю. Габорец

ГУ «Украинский институт стратегических исследований
Министерства здравоохранения Украины»,
г. Киев, Украина

Цель – изучить и проанализировать медицинские аспекты рождаемости в Украине.

Материалы и методы. Материалами исследования были данные Государственной службы статистики Украины за период 2000–2016 гг. Использованы статистический метод и метод структурно-логического анализа.

Результаты. Тенденция к повышению уровня рождаемости, как и тенденция к его снижению, в 2013–

2016 гг. сопровождалась позитивными изменениями в репродуктивном поведении женщин (уменьшение количества искусственных аборт в 2,8 раза с 29,13 на 1000 женщин фертильного возраста в 2000 г. до 10,37 в 2012 г. и в 1,3 раза с 10,37 до 8,01 в 2016 г.) при недостаточных ресурсах для воспроизведения населения страны (в целом численность женщин фертильного возраста сократилась с 12 582,7 тыс. в 2000 г. до 11 105,9 тыс. в 2012 г. и 10 120,5 в 2016 г.) и неблагоприятных изменениях возрастного профиля рождаемости в сторону старших возрастных групп.

Выводы. В целом уровень рождаемости в Украине остается низким и компенсирует смертность только на 68% (2016 г.).

Ключевые слова: рождаемость, коэффициент, тенденции, аборт, уровень.

Medical aspects of fertility (the state of fertile activity)

O.O. Dudina, Yu.Yu. Gaborets
PE "Ukrainian Institute of Strategic Researches
MoH of Ukraine", Kyiv, Ukraine

Purpose – to study and analyze the medical aspects of fertility in Ukraine.

Materials and methods. The data of the State statistics of Ukraine for the period of 2000–2016 years were used as the material of research. The statistical method and the method of the structural-and-logical analysis were applied in the course of study.

Results. Trends in fertility were accompanied by positive reproductive behavior of women (2.8 times reduction of artificial abortions with 29.13 per 1000 women of fertile age in 2000 to 10.37 in 2012, and 1.3 times with 10.37 to 8.01 in 2016) with insufficient resources to ensure the reproduction of population in the country. The number of women of fertile age decreased from 12582.7 thousand in 2000, to 11105.9 thousand in 2012 and 10120.5 in 2016, and adverse changes in the profile of fertility rates to the older age groups.

Conclusions. Generally, the level of fertility in Ukraine remains low and is able to compensate mortality of only for 68% (2016).

Key words: fertility, coefficient, tendencies, abortions, level.

Відомості про авторів

Дудіна Олена Олександрівна – к.мед.н., с.н.с., завідувач відділення охорони здоров'я матері і дитини ДУ «Український інститут стратегічних досліджень Міністерства охорони здоров'я України»; пров. Волго-Донський, 3, м. Київ, 02099, Україна.

Габорець Юрій Юрійович – пошукувач ДУ «Український інститут стратегічних досліджень Міністерства охорони здоров'я України»; пров. Волго-Донський, 3, м. Київ, 02099, Україна.